

ЎҚУВЧИЛАР ОРАСИДАГИ ШАХСЛАРАРО ҚАДРИЯТЛИ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК ТАВСИФИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.6.6.059>

Махмудов Юнусбек Базарбоевич,

Ўзбекистон педагогика фанлар илмий тадқиқот институти таянч докторанти

Аннотация: Ушбу мақолада ўқувчилар орасида шакллантириладиган шахслараро муносабатларнинг ижтимоий-педагогик аҳамияти, характери, турлари, йўналишлари очиб берилган. Уни шакллантиришнинг ижтимоий-педагогик зарурият эканлиги асосланган. Ўқувчилар орасида шахслараро қадриятли муносабатларни шакллантириш ўзига хос принциплар ва воситаларга эга эканлиги таъкидланган. Ушбу мақоладан педагогика соҳасида фаолият кўрсатаётган мутахассислар, ходимлар, докторантлар фойдаланишлари мумкин.

Калит сўз: қадриятли муносабат, ўқувчи, шахслараро муносабат, ҳамкорлик, мулоқот.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ ЛИЧНОСТНО- ЦЕННОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ УЧАЩИМИСЯ

Махмудов Юнусбек Базарбоевич,

Базовый докторант научно-исследовательского института педагогических наук Узбекистана

Аннотация: в данной статье описывается социально-педагогическое значение, характер, типы, направления личностных отношений, которые должны формироваться у студентов. Она основана на том, что ее формирование является социально-педагогической необходимостью. Было отмечено, что формирование личностно-значимых отношений среди студентов имеет свои уникальные принципы и инструменты. Из этой статьи можно использовать специалистов, сотрудников, докторантов, работающих в области педагогики.

Ключевые слова: ценностное отношение, читатель, личностное отношение, сотрудничество, коммуникация.

PEDAGOGICAL DESCRIPTION OF PERSONAL-VALUE RELATIONS BETWEEN STUDENTS

Makhmudov Yunusbek Bazarboevich,

Basic doctoral student of the Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan

Abstract: this article describes the socio-pedagogical significance, nature, types, directions of personal relationships that should be formed among students. It is based on the fact that its formation is a socio-pedagogical necessity. It was noted that the formation of personally significant relationships among students has its own unique principles and tools. From this article, you can use specialists, employees, doctoral students working in the field of pedagogy.

Keywords: value attitude, reader, personal attitude, cooperation, communication.

Инсон ҳар доим шахслараро муносабатларга эҳтиёж сезади. Инсон ўз онгли ҳаёти давомида аторофдагилар, оила аъзолари, ҳамкасблари билан онгли мулоқотга киришади. Инсонлар бир-бирлари билан куундалиқ

ижтимоий муносабатлар жараёнида юзма-юз мулоқотга киришадилар. Бугунги кунда шахслараро муносабатларнинг янги шакллари вужудга келган. Бу муносабатлар биринчи навбатда бевосита ва билвосита муносабатларга бўлинади. Бевосита муносабатларга юзма-юз амалга ошириладиган суҳбатлар, ўзаро фикр алмашиш жараёнлари кирса, билвосита муносабатларга интернет орқали ижтимоий тармоқлар ва электрон почталардаги ўзаро ёзишмалар, телефондаги сўзлашувлар, хат орқали хабарлашувлар киради.

Шахслараро муносабатларнинг шаклланиши ва мазкур тушунчанинг ўзига хос жиҳатлари мутахассислар томонидан илмий талқин этилган. Шахслараро муносабатлар тушунча доирасида ўзаро ҳаракатлар мажмуи тушунилади. Мазкур ҳаракатлар алоҳида шахслар орасида вужудга келади. Шахслараро муносабатлар аксарият ҳолларда инсон ҳиссий оламини намоён қилиб, инсон ҳиссий олами, кечинмаларин ифодалаб, унинг ички ҳолати ҳақида маълумот беради.

Шахслараро муносабатлар мулоқотнинг турли шакллари таянган ҳолда амалга оширилади. У ўзида новербаль алоқаларни мужассамлаштириб, муайян ташқи кўринишга эга бўлади. Шахслараро муносабатлар учун гавда ҳаракатлари, имо-ишоралари, ҳиссийлари, оғзаки нутқи муҳим аҳамият касб этади. Шу билан бир қаторда шахслараро муносабатлар ўзида ҳиссий, когнитив ҳолатлар ҳамда хулқ-атвор компонентларини уйғунлаштиради. Шахслараро муносабатнинг когнитив компоненти қуйидагилар билан фарқланади: билишнинг турли шаклларида намоён бўлиши, тасаввур қилиш, идрок қилиш, қабул қилиш, хотирада сақлаш, тафаккур қила олиш. Булар ўз навбатида шахснинг индивидуаль-психологик хусусиятларини фарқлаш, англаш ва баҳолаш имконини беради. Шахснинг руҳий имкониятларини чуқур англаш асосида шахслараро муносабатларнинг характерини белгилаш мумкин. Ҳар бир шахс ўзи билан суҳбатдоши орасидаги муносабатларнинг ўзаро мувофиқ келиши қадриятлар негизида амалга ошириши, ўзаро бир-бирини англаш имконини бера олишини психологик ўзига хослигидан келиб чиққан ҳолда аниқлаши мумкин. Шахслараро қадриятли муносабатларнинг ҳиссий компоненти мулоқот жараёнида суҳбатдошлар ҳис қиладиган кечинмаларни англаш имконини беради. Мазкур муносабатлар ўзаро ижобий ҳамда салбий характерга эга бўлиши мумкин. Суҳбатдошлар ўзаро муносабатлар жараёнида бир-бирларига нисбатан ижобий ёки салбий муносабатда бўлишлари мумкин. Ўқувчиларда шахслараро қадриятли муносабатлар тажрибасини шакллантиришдан мақсад, улар орасидаги турли қарама-қаршилиқлар, босимларни бартараф этган ҳолда ўзаро ижобий муносабатларни таркиб топтиришдан иборат. Шахслараро қадриятли муносабатлар масаласи ўзбек халқи онгли ҳаёти муҳим аҳамият касб этиб, аждодларимиз бундай муносабат тажрибасини ҳосил қилиш соҳасида катта тажриба тўплаганлар, Абу Али ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Абу Наср Фаробий, Баҳоваддин Нақшбанд, Азизиддин Насафий, Абу Ҳафс Нажмиддин Умар ибн Муҳаммад Насафийлар бу соҳада қимматли фикрларни баён қилганлар. Жумладан Нажмиддин ан-Насафий “Манзуматун Насафия фил-хилофиют” (“Келишмовчиликлар борасида Насафийнинг назмий асари”)да инсонларнинг дунёқараши, муомала маданияти, рухияти, ички олами ҳақида қарашлари баён қилинган. Мазкур асарда жамият аъзолари ўртасидаги шахслараро муносабатларнинг ижтимоий-педагогик ва психологик хусусиятлари акс эттирилган.

Аждодларимизнинг шахслараро ижобий муносабатларни шакллантириш орқали жамиятда соғлом маънавий муҳитни шакллантириш соҳасидаги педагогик таълимотларини бугунги кунда амалиётга тадбиқ этиш, уни инновацион ёндашувлар ва методлар билан бойитиш эҳтиёжи кучаймоқда.

Шахслараро қадриятли муносабатлар натижасида суҳбатдошлар бир-

бирларига нисбатан илиқлик, мулоқотдан қониқиш, ҳамкорликка рағбат сезишга мойил бўладилар. Натижада улар бир-бирларига нисбатан ижобий туйғуларга эга бўладилар. Шахслараро қадриятли муносабатлар туфайли айти бир синф ўқувчилари орасида ҳамкорликка асосланган дўстона кайфият вужудга келади. Мазкур муносабат синфдошларнинг кечинмаларида ўз ифодасини топади. Улар биргаликдаги фаолиятда иштирок этадилар ва бир-бирларини тушунишга муваффақ бўладилар.

Шахслараро қадриятли муносабатларнинг хулқ-атворга асосланган компоненти суҳбатдошларнинг ҳатти-ҳаракатлари орқали намоён бўлади. Булар имо-ишоралар, турли ифодали ҳаракатлар, мимкалар, пантомимика, нутқда акс этади. Улар гуруҳ аъзолари ёки суҳбатдошларнинг бир-бирига бўлган муносабатини ифодалайди. Шахслараро қадриятли муносабатларнинг айнан хулқ-атворга асосланган компоненти мазкур муносабатларни бошқарувчи механизм сифатида намоён бўлади.

Ўқувчиларда шахслараро муносабатларни шакллантириш жараёни ўзига хос, мураккабликларга эга. Ўқувчиларда шахслараро муносабатларни шакллантириш муайян шароитда амалга ошади. Бунинг учун ўқувчи ўз атрофидаги одамлар, синфдошлари, ўқитувчилари билан ижобий қадриятларга асосланган ҳолда алоқа ва мулоқотга кириша олса мазкур жараён самарали кечади. Чунки мазкур вазиятда у ўз атрофидагилари билан умумий ҳолда мулоқот ўрната олади. Бу эса ўз навбатида улар орасидаги муносабат ва алоқаларни мустаҳкамлайди. Субъектлар орасида ўзаро ишонч, бир-бирини тушуниш, ҳиссий боғлиқлик, фикрларини ўзаро қабул қилиш муҳитит вужудга келади. Бу эса ўз навбатида синфдаги ўқувчилар орасидаги турли босимлар, ётсираш ва манипуляцияни бартарф этади.

Шахслараро қадриятли муносабатга киришган субъектлар орасида ягона мақсад ва ишонч қарор топади. Бу эса бир-бирини қўллаб қувватлаш ва ўзао ишончни таъминлайди. Ўзаро қадриятли муносабатда бўлган ўқувчилар слбий муносабатлар, алдов мавжуд бўлмайди. Ишончга асосланган шахслараро муносабатлар жараёнида мулоқот чуқур қадриятли муносабатлар негизида кечади. Бу эса ўзаро руҳий яқинликни таъминлайди. Улар орасидаги ишонч мустаҳкамланиб боради. Ўқувчиларнинг қадриятли муносабатлари, бир-бирларига бўлган ишончлари сўзлар воситасида ифодаланади.

Шахслараро қадриятли муносабатларнинг муайян кўринишлари мавжуд. Шахслараро муносабатларнинг характерли хусусиятларини аниқлашнинг бир қатор мезонлари ҳам ишлаб чиқилган. Уларнинг мазмунини ўқувчилар орасидаги руҳий яқинлик белгилайди. Ўзаро қадриятли муносабатларнинг баҳоси, етакчилик мавқеъи, боғлиқлик ёки тенглик, танишлик даражаси билан белгиланади. Мақсад нуқтаи назаридан олиб қараганда ўқувчилар орасидаги ўзаро муносабатнинг шакллари биринчи даражали ва иккинчи даражали бўлиши мумкин. Биринчи даражали аҳамиятга эга бўлган шахслараро муносабатларнинг ўзига хос жиҳатлари ўқувчилар орасидла зарур алоқаларнинг шаклланганлиги билан боғлиқ. Ўқувчилар орасидаги иккинчи даражали муносабатлар бирининг иккинчисига нисбатан қандай функцияни бажариши ёки ёрдам кўрсата олиши билан боғлиқ ҳолда вужудга келади.

Шахслараро қадриятли муносабатлар ўзининг характерига кўра расмий ҳамданорасмий кўринишларга эга. Шахслараро расмий муносабатлар ўқитувчи ва ўқувчи орасида кечади. Норасмий муносабатлар эса ўқувчилар билан ўқувчилар орасида кечади. Шахслараро расмий муносабатлар белгиланган қонун қоидалар, педагогик талаблар, мулоқот маданияти асосида амалга ошади. Норасмий яъни ўқувчилар билан ўқувчилар орасидаги муносабатлар шахсий характер касб этиб, муайян мезонлар асосида чегараланмайди.

Ҳамкорликдаги фаолият нуқтаи назаридан ёндошганда шахслараро

муносабатлар шахсий ҳамда ишга оид муносабатларга бўлинади. Иш фаолиятига оид муносабатларнинг мазмун моҳиятини жараён субъектлари амалга ошириши назарда тутилган фаолият ташкил этади. Тадқиқотимиз нуқтаи назаридан ёндашганда ўқувчилар биргаликда амалга оширадиган ўқиш, ўйин фаолияти билан боғлиқ муносабатларга эътибор қаратилади. Шахсий муносабатлар доирасида эса иарафларнинг ўзаро муносабатлари, нуқтаи назарлари асосий ўрин эгаллайди. Бу муносабатлар ўқувчиларнинг субъектив кечинмалари ва ҳис-туйғуларига асоланади. Бундай муносабатлар сирасига ўзаро дўстлик муносабатини киритиш мумкин. Дўстлар орасидаги қадриятли муносабатлар мунтазам ривожланиш характериға эға.

Шахслараро қадриятли муносабатлар рационал ҳамда эмоционал характерға эға. Рационал муносабатларда мантиқий фикрлаш ва ҳисоб-китоблар асосий ўрин эгалласа, эмоционал муносабатларда муносабатға киришувчи субъектларнинг ҳиссиётлари, руҳияти муҳим аҳамият касб этади. Шахслараро қадриятли муносабатға киришувчи шахслар ўзаро тенглик ёки субординацияға асосланган ҳолда муносабат ўрнатадилар. Масалан ўқувчилар билан ўқувчилар орасидаги муносабатлар ўзаро тенглик характериға эға бўлса, ўқувчилар билан ўқитувчилар орасидаги муносабатлар субординацияға асосланади. Ўқувчилар орасидаги ўзаро тенгликка асосланган шахслараро қадриятли муносабатлар доирасида ўқувчилар тенглик асосида ҳамкорликка киришадилар, мулоқот ўрнатадилар, бир-бирларини қўллаб-қувватлайдилар ва ёрдам кўрсатадилар. Ўқувчилар ва ўқитувчилар орасида муносабатлар субординацияға асосланганлиги учун ҳам педагог таълим олувчилар фаолиятини бошқаради ва уларни қўллаб қувватлайди.

Шахслараро қадриятли муносабатлар мулоқат жараёниға кўтаринкилик ва суҳбатдан маънавий озикланиш руҳини бағишлайди. Ўқувчилар орасидаги шахслараро муносабатлар субъектларнинг мулоқотида тенглик устувор бўлишини таъминлайди. Шахслараро қадриятли муносабатлар ҳар бир ўқувчи учун самарали ҳисобланади. Бу мулоқотнинг тўғри ташкил этилишиға боғлиқ бўлади. бу жараёнда ўқувчилар бир-бирларига қадрият сифатида ёндашган ҳолда муносабатға киришадилар. Натижада улар орасида ўзаро ишонч пайдо бўлади. улар ишонч туфайли руҳий, ҳиссий етукликка эришадилар. Чунки улар бир-бирларига таянадилар ва ўз олдларига аниқ мақсадлар кўядилар. Ўзлари учун зарур бўлган сифатларни эгаллашға интиладилар. Шунга кўра ўқувчилар орасида шахслараро қадриятли муносабат тажрибасини шакллантириш алоҳида пелагогик аҳамиятға эға.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати:

Р.Г.Сафарова “Ўқувчиларни маънавий-ахлоқий ривожлантиришда педагогнинг касбий компетенцияси”. “Барқарор ривожланишда узлуксиз таълим: муаммо ва ечимлар” халқаро илмий-амалий анжуман илмий ишлар тўплами. 2019 йил 21-24 май. Чирчиқ ш. 383-385-бетлар.

Педагогика. Энциклопедия. III жилд. жамоа // Тошкент: «Ўзбекистан миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017.- 400 б.

Сафарова Р.Г, Джураев Р.Х ва бошқ. Ўқувчи-ёшларни оммавий маданият хуружларидан ҳимоя қилишнинг назарий-методологик асослари. Моногрфия. – Т.: “Tafakkur qanoti” нашриёти -2017